

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

VI. évfolyam 61. szám

2002 március

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék,,
(Vörösmarty Mihály)

A Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulása tagszervezetei: a II., VI., IX. és XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzatok, valamint az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor - hívtottan és hívatlanul - mindenkit szeretettel vár a Budapest, V. Semmelweis utca 1-3. I. emeleti zeneterembe

Lapunk az interneten: www.magy-orm.axelero.hu honlapon.

Elektronikus levélcímünk (E-mail): magyar.ormeny@axelero.hu

„Őrizd meg a Te népedet békében...”

„Te, aki meghaltál a keresztfán, és legyőzted a halál hatalmát, bocsáss meg a Te elhunyt szolgálóidnak, mikor majd eljössz megítélni azt, amit Te alkottál hiba nélküli kezeddél.”

Keresztfá és feltámadás! Nagypéntek és Húsvét! A kettő elválaszthatatlan. Az életünk is kettős. Az említett két ünnep ebben az évben március végére esik. Ősi örmény szokás szerint a nagy ünnepek második napján az elhunytakról is megemlékeznek. Helyénvaló hát a könyörgés elhunytjainkért is.

Dr. Sasvári László

* * *

Pomogáts Béla

Ady és Erdély

Ady Endre gondolkodását és költészetét, politikai nézeteit és közírói tevékenységét nem lehet Erdély nélkül megérteni. Ő maga a Partium öntudatos szülőtte, a „vén Szilágy” patriótája, Nagykároly és Zilah neveltje volt. Verseiben és más írásaiban nem egyszer idézte fel szülőföldjének természeti és emberi világát, kultúráját és történelmét. Ennek a szülőföldnek, Érmindszent környékének minden apró mozzanatát a költészet tárgyává, sőt mitikus tárggyá tette. Ahogy sokat idézett versében: a *Séta a bölcső-helyem* körül címűben is. Ebben a versben a hajdan volt Bence (bencés?) kolostor régen elnémult harangját szólaltatta meg újra, a „száraz, szomorú, repedt” Ér, az „ős dicsőségű Kraszna-árok” holt virágaira mutatott, a „truk horda dúlta” Kótó falu legendáját idézte, majd közvetlenül szülőfaluját szólította meg:

„Ez itt a falu, az én falum,
Innen jöttem és ide térek.
Mindszentnek hívják hasztalan,
Mert minden gonosz rajta van,
S itt, jaj, átkos, fojtó az élet.”

„Átkosnak, fojtónak” érezte történelem alá süllyedt, mindentől elhagyott szülőföldjének életét, ilyennek látta a szilágysági, partiumi tájat, amelyet nem egyszer elátkozott, és még többször dicsőített. Hiszen az „a föl-földobott kő”, amelyhez másik híres versében önmagát hasonlította, nemcsak Magyarországra hullott mindig vissza, hanem közelebről a Szilágyságra is, ahová a költő valami ősi ösztöntől és nem közönséges ragaszkodástól vezérelve Párizsból is, Budapestről is mindig vissza- és visszatért. A szülőföld ilyen módon - sokan beszéltek már erről - Ady költői világában mitikus természetet és jelentőséget kapott; ilyen mitikus költői holdudvar övezte a tágasabban értelmezett szülőföldet is, amelynek a Szilágyság, a Partium csak mintegy elővidéke volt. Erdélyre gondolok, amelyet Ady mindig saját szűkebb hazájának tekintett, kifejezésre juttatva költészetében és prózai vallomásaiban egy „erdélyi patrióta” érzéseit.

A szülőföld iránti hűséget egészítette ki és tette teljessé a családi hagyományok iránt kinyilvánított elkötelezettség. A költő mindig önérzetesen beszélt arról, hogy származása a történeti Partiumhoz, illetve

Erdélyhez köti. „Az Ady-család - írta 1909-es *Önéletrajzában* - egyébként Szilágyság egyik legrégebbi családjá, ősi fészke Od, Ad, később Diósd, s a terjedelmes Gut-Keled nemzetségből való." Ez volt az apai ág, édesanyját Pásztor Máriának hívták, nagyapja Pásztor Dániel református lelkésznek került Érmindszentre, ahol feleségül vette az egyik gazda: Kabay Gábor leányát. A költő felmenői szinte paraszti sorban élő „hétszilvafás" nemesek voltak, szülőháza inkább paraszti porta, mint nemesi kúria.

Ady ezt az anyai ágat örmény eredetűnek tartotta, *A magyar Pimodán* című 1908-ban keltezett vallomások írásában olvassuk a következőket: „Anyai ágon nagysorig kálvinista pap és tanító az őszám, de Gáboriánoknak hívják őket, s ez gyanús: ezek nem ezeréves magyarok, ezeket nagyobb nyugtalanság hozta el erre, mint az ősmagyar lovasokat. Van is egy tradíció a különös, kenetes foglalkozásokat űző s éppen nem kenetes famíliában, hogy mielőtt Kálvin hite eljött volna Magyarországra, a Gáboriánok örmények és pápisták voltak."

Kétségtelen, hogy Ady külső megjelenésében, különösen arcberendezésében és szemeiben volt valami keleties jellegű. Erről nem csak közismert fotográfiái tanúskodnak, hanem kortársai, így Bölöni György, Czöbel Béla, a festő vagy Pintér Jenő, az irodalomtörténész, aki nagyméretű irodalomtörténeti munkájában (*Magyar irodalomtörténet. Tudományos rendszerezés*) arról beszélt, hogy valójában Lédának is: „az idegen rassz ötlött legelőször is a szemébe, az érdekes kreol-arc, a cigányos külső, a szemek fekete lobogása", és azt állítja, hogy Ady „bár büszke volt a régi magyarságára, egyik anyai elődjének keleti vérében kereste a maga költői különösségeinek magyarozatát". Érdekes, hogy Illyés Gyula is utal egyik versében a költő külsejének embertani jellegzetességeire: az 1961-ben közre adott *Új versek* című kötetében olvasható *A faj védői* című költeményében, amely ironikus szavakkal utasítja el az úgynevezett „magyar faj" eszméjét, és ennek során a horvát vonásokat viselő Zrínyi Miklósról és Babits Mihályra, a „lengyeles" Szabó Lőrincre, a „mongol" Tamási Áronra, a „fél-kún, fél-román" József Attilára és rögtön a vers első sorában „Ady dült örmény-arcára" hivatkozik.

Kovalovszky Miklós, aki *Emlékezések Ady Endréről* című hatalmas, ötkötetes munkájában a költő életének minden fellelhető adatát összegyűjtötte, tulajdonképpen kétségbe vonja az örmény származás hipotézisét, azt azonban ő is elismeri, hogy Ady megjelenésében keleties vonások voltak felismerhetők, különösen a költő nagy és sötét szemeiben, ezeket összeveti azzal a leírással, amelyet Franz Werfel a Musza Dag védőiről ír; a német írónak csupán egyetlen megállapítását idézem: „Az örmények szeme csaknem mindig nagy, az évezredek fájdalom arcának ijedt, nagy szeme". Kovalovszky kételyeit némiképp ellensúlyozza, hogy ő is elismeri: a költő önmagáról kialakított képében fontos szerepe volt az örmény, egyáltalán a keleti ősről kialakított képzeteknek. Erre utal Ady költészetének számos keleti motívuma is, például a „Jöttem a Gangesz partjáról", „Szent Napkeletnek mártírja vagyok", „Ős Napkelet olyannak álmolta / Amilyen én vagyok" „Bíbor palástban jött Keletről / A rímek ősi hajnalán." , „Szent Kelet vesztett boldogsága" sorok.

Kétségtelen, hogy Ady Endre anyai családjának örmény gyökereit a további kutatásoknak kell felderíteniük, és ezt megállapítva vissza is térhetünk a költő „erdélyiségének" vizsgálatához, ahhoz, hogy valójában hogyan látta és miként ítélte meg Erdély történelmi sorsát és esélyeit.

Ady „erdélyi patriotizmusának" lényeges eleme volt ugyanis az a gondolata, hogy a 19. század fordulóján kétségtelenül társadalmi válságba és a nemzeti önismereti válságba jutott magyarságnak miként kellene megújulnia, miként kellene saját múltjának tanulságait megszívlelnie.

A megújulás érdekében, a történelem csapdájának elkerülése céljából Ady rendre Erdély példáját mutatta fel a tájékozódni kívánó elmék előtt. A Figyelő című folyóiratban 1905-ben megjelent *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című nevezetes vallomások írásában, miközben Kolozsvár nagy szülőttének: Hunyadi Mátyásnak a „napkirályi" emlékét idézte fel, arról beszélt, hogy a történelmi Erdély mindig közelebb állott a nyugati civilizáció eszményeihez és szellemi áramlataihoz, mint a szűkebb értelemben vett Magyarország, sőt, a maga szabadelvűségében és vallási-politikai türelmességében nem egyszer megelőzte a nyugati világot. „Erdély adta nekünk a Napkirályt - írta Ady -, Erdély szerezte a mohácsi veszedelmet, hogy megszabaduljon tőlünk. Neki volt Fráter Györgye, ki tudta, hogy kell a törökkel bántani s távol tartani tarkónktól a simogató német kezét. És Erdély látott elsőnek mélyen be Európába. Jött a nagy égszakadás, jött a protestantizmus és Erdély érezte legjobban, hogy ez lesz az ötödik, hatodik vagy nem tudom hányadik honfoglalás, de az lesz. S odakapcsolta magát Európához, lelkébe engedett mindent, ami jött s produkáta a legmerészebb s legmagyartalanabb produkciót: az egészen újat."

Ady Erdélyt állította követendő példának a századforduló nehezen tájékozódó, identitászavarral küszködő magyar közléte elé, és ebben a példaállításban alighanem kettős szándék és tanulság rejlett: egy-

részt meg akarta védeni, a magyarság számára meg akarta tartani Erdélyt, amelyről a kiegyezés korszak kormányainak többsége megfélekedni látszott, amelyet legalábbis gazdaságilag és kulturálisan nem támogatott, minden hathatósabb intézkedés nélkül eltúrta, hogy az erdélyi föld tekintélyes része idegen kézre kerüljön, és az erdélyi magyar, nevezetesen székely népelesleg elhagyva szülőföldjét, idegenben keressen boldogulást. A századvég és a századelő kormányai, hihetetlen történelmi rövidlátással, megfélekeztek a magyar Erdély érdekeiről, nem tettek kísérletet a nemzetiségi kiengesztelődés politikájával, mindössze „sajtórendészeti” kérdésnek tekintették a nagyromán irredenta törekvéseket, nem kezdeményeztek önálló erdélyi gazdaságépítő és telepítési politikát, és többszörös sürgetés ellenére sem hoztak olyan társadalompolitikai intézkedéseket, amelyek támogatták volna az erdélyi magyarságot, és tudatosították volna a magyar impériumra leső veszélyt. Jóllehet kerek félévszázad állott volna rendelkezésükre 1867 és 1918 között annak érdekében, hogy stratégiai megoldást találjanak Erdély nagy történelmi kérdéseire, és valamilyen „svájci” jellegű megoldás révén, amelyet különben Ady barátja és eszmetársa, Jászi Oszkár is javasolt, próbálják rendezni az erdélyi románok és németek jogos követeléseit.

Erdély mint történelmi és kulturális régió szinte eltűnt a századelő Budapesten központosított Magyarországon: az 1867 után helyreállított unió jóformán felszámolta az országrész régi hagyományait és viszonylagos különállását (amelynek fenntartása a svájci jellegű közigazgatási rendezés megalapozása lehetett volna). Ady erősen helytelenítette ezt az állapotot, mint 1908. szeptember 27-én Nagyváradon A *Holnap* című antológiai bemutatkozó ünnepségen tartott előadásában kifejtette, az erdélyi hagyományok elsovadása az egész magyarság kárára történt: „Erdély, a régi Erdély, mindig magyarabb és sokkal európaiabb volt, mint a nyolcfelé osztott és béna Magyarország. Kazinczy fejében sűrűghettek a nagy nevek: Dávid Ferenc, Bethlen, Apáczai Csere, Bolyai, Wesselényi stb. Nagy névsor lenne, de elég ennyi, hogy egy csodálatos, alig érintett titok fátyolához jussunk. Erdély, amely büszke, szabad államként tárgyalt Angolországgal, Franciaországgal, Svédiával, Hollandiával, Lengyelországgal, a birodalmi császársággal, természetesen az ottomán birodalommal, magyar gyűjtőlencséje volt minden európai kulturális sugárnak. Az unió megölte Erdélyt, habár 1867 után még sokáig, pár évtizedig, az erdélyi nyugtalan, csalafinta elme teret kapott politikában, irodalomban, tudományban. Most már nincs Erdély, s emléke sincs kézzelfoghatóan (...) az az Erdély, amely enyhítő körülménye volt Magyarországnak, s ahol Kazinczy Ferenc jól mulatott, nincs többé.”

Ady ugyanakkor Erdély sajátos történelmi és kulturális karakterét állította előtérbe, amelyet különben, a maga szabadelvű hagyományaival, politikai realizmusával érvényes mintának tekintett a nagy etnikai tömbök közé szorított és ezért nemzeti létében mindig is veszélyeztetett magyarság számára. Ennyiben Ady a transzilvánizmus, az „erdélyi gondolat első megfogalmazói közé tartozik, sőt éppen az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* az első azoknak az írásoknak a sorában, amelyek még jóval a trianoni „impériumváltozás” és az első világháború előtt a transzilvánista gondolatnak hangot adtak. Nemcsak megelőzte, hanem meg is ihlette azokat a későbbi, már a tízes években fellépő kezdeményezéseket, így Bárd Oszkár 1911-es kolozsvári Haladás című lapját, Kós Károly 1912-es sztánai Kalotaszeg, Egyed Zoltán és Kállay Miklós 1914-es dési Erdélyi Figyelőjét, Sütő Nagy László 1915-ös Kolozsvári Szemléljét és Szentimrei Jenő 1918-as ugyancsak Kolozsváron közreadott Új Erdély című folyóiratát, amelyek Erdély önmagára találását és az erdélyi tradíciók életre keltését sürgették. Ez utóbbi különben „programadó” írásként a költő külön engedélyével a szóbanforgó esszét közölte. Ilyen módon az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* és ennek írója a háborús megpróbáltatások között őrlődő és a trianoni rendezéssel elszakított Erdély magyar szellemi megújulásának ösztönzője lett.

Ady mitikus országrésznek látta Erdélyt, egyszersmind történelmileg veszélyeztetett területnek, hiszen a huszadik század első két évtizedében már tudni lehetett, hogy a bukaresti kormánypolitikát mind erősebb és nyíltabb hódító törekvések vezérlik, és az erdélyi román nacionalista párt vezetőitől sem volt idegen az országrész elszakításának gondolata, habár a nyilvános propagandát fékezte az óvatosság, amellyel a román politikusok viseltettek a budapesti kormánnyal szemben. Ady mindazonáltal az elsők között ismerte fel a magyar Erdélyre leső történelmi végzetet, és már 1905-től kezdve kifejezésre juttatta aggodalmait (miközben azok, akik őt hazafiatlansággal vádolták, könnyűszerrel siklottak át az erdélyi magyarság súlyos helyzetére fölött!)

Igen sok szókimondó és gyötrő publicisztikai írás mutatja ezt, így a Budapesti Napló 1905. január 21-i számában közölt *Elnémult harangok*, a lap május 24-i számában közre adott *Se treasca*, a Huszadik Század című folyóirat 1912. november-decemberi számában megjelent *S ha Erdélyt elveszük*, a Nyugat 1915 augusztusi számában olvasható *A magyarság háza*, a Világ 1915. július 25-i számában írott *Lenn, Erdély*

földjén és más hasonló írásai, ezek mind annak a történelmi szorongásnak adnak hangot, amelyet a költő érzett szülőföldjének várható sorsa miatt. Jellemző dolog, hogy ezek az írások Ady Endre publicisztikai műveinek kritikai kiadásában sem kaptak helyet, minthogy állítólag „sértették egy szomszédos nép érzékenységét.”

(A második részt következő számunkban közöljük.)

* * *

Ady Endre:

Ismeretlen Korvin-kodex margójára.

(*Sírás és panaszkodás*)

(*részlet*)

„Úgy gondolom, meg kellene próbálni Kazinczyval Erdélyből kiásni, ha élt s megtermékenyíteni, megszorítani azt a magyar típust, mely nem medve, holott Erdélyben több a medve. Ha száz évvel hátrább cammogunk és csak cammogunk és újat nem tudunk adni, hacsak ha nem antikulturálisat, mi lesz velünk? Nem elég, ha vannak Apáczai Csere Jánosok, ha nem mély a néplélek, hiába dobjuk bele a métermázsás követ is, nem fröccsen fel a víz egy méternyire sem. Csakugyan mi vagyunk azok, akiknek nem jutott a nemesebb fajok szükséges szenzibilitásából? Erdély mást bizonyít, próbáljuk Erdélyt folytatni, hátha lehet.”

* * *

Az örmények és a pénz - milyen örmények és milyen pénz?

Keseregjünk-e vagy felháborodjunk?

Az örmény származású közösségeket régóta foglalkoztatja a kérdés, különösen azóta, hogy a Népszabadság február 7-i száma első oldalon közölte az Állami Számvevőszék megállapításait, amelyeket az Országos Örmény Önkormányzatnál (OÖÖ) folytatott vizsgálatból szűrték le.

Idézzük: „...a testület például nem tudott elszámolni az 1996-ban egyszeri állami vagyonjuttatásként kapott részvényekkel. Az biztos, hogy a pakettet 1997-ben eladták, s abból diszkont kincstárjegyeket vásároltak, ám 1999-ben már semmilyen értékpapír nem volt a testület birtokában, s a nyilvántartások ezzel kapcsolatos gazdasági eseményt (vétel, eladás, árfolyamvesztés vagy nyereség) sem regisztráltak. Az ÁSZ a gazdálkodási fegyelem súlyos megsértése miatt az önkormányzat elnökének felelősségét is felvette.”

Minket, örmény származású magyarokat - tudjuk, szándékolatlanul - de sért a híradás címe: „az örmények rosszul bántak a pénzzel”. (A legkevésbé sem az a baj, hogy a Népszabadság ír a dologról! Épp ellenkezőleg...)

Ezután más lapból megtudtuk, hogy az ÁSZ illetékes ügyészséghez fordult panaszával, miután a rendőrség feljelentésük ellenére sem indított nyomozást hanyag kezelés miatt, hanem továbbküldte az ügyet az APEH Bűnügyi Igazgatóságához: megítélhető-e a számviteli fegyelem megsértése? „Érthető” : ha az ÁSZ több mint tízmillió hiány miatt feljelent, akkor előbb meg kell vizsgálni, hogy hiányzik-e az a tízmillió, amelyet nem találnak...

Végülis örülhetnénk: fény derül arra, hogy valahol, valami nincs rendben.

De kik ezek „az” örmények, akik tíz milliót kézen-közön elhánynak?

Örüljünk, vagy keseregjünk? Hiszen „mi már szoltunk”! Magánszemélyek, önkormányzati képviselők és civil szervezetek évek óta jelezték már, hogy valami nincs, nagyon nincs rendben az Országos Örmény Önkormányzat működése körül. 1998 március 2-i dátummal *dr. Issekutz Sarolta* örmény kisebbségi képviselő (visszaigazoltan) juttatott el beadványt a Köztársasági Elnöki-, a Miniszterelnöki-, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalba, a Belügy- és Igazságügyi Minisztériumokba, a Kisebbségi Ombudsmanhoz, a Legfőbb Ügyészséghez, az ÁSZ-hoz, stb. Mondhatni, válasz, főként pedig érdemi válasz nélkül.

Aján Gergely, a Siófoki Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke (akit 1999 januárjában - majdnem egyetlenként a hazai, ú.n. történelmi örménység képviselői közül, ám a harmadik legtöbb szavazattal - beválasztottak az országos önkormányzat tagjai közé), megelégedve az OÖÖ elnöke, *Avanesian Alex* és szűk csoportja ügyködését, már 1999 augusztus 15-i dátummal ezt írta: